

УДК 159.9

Мелетенко І.

Агресивна поведінка та причини її виникнення у дітей старшого дошкільного віку

Анотація. Стаття присвячена проблемам агресивності серед дітей старшого дошкільного віку. Розглянуто сутність поняття «агресивність», «агресивна поведінка», а також основні причини, що провокують появу дитячої агресивності. Наведено результати емпіричного дослідження, спрямованого на вивчення ступеня вираженості агресивних тенденцій у дітей старшого дошкільного віку.

Ключові слова: агресивність, агресивна поведінка, діти старшого дошкільного віку.

Аннотация. Статья посвящена проблемам агрессивности среди детей старшего дошкольного возраста. Рассмотрена сущность понятия «агрессивность», «агрессивное поведение», а также основные причины, провоцирующие появление детской агрессивности. Приведены результаты эмпирического исследования, направленного на изучение степени выраженности агрессивных тенденций у детей старшего дошкольного возраста.

Ключевые слова: агрессивность, агрессивное поведение, дети старшего дошкольного возраста.

Summary. The article is devoted to problems of aggression among children of senior preschool age. The essence of the concept "aggression", "aggressive behavior", and the main causes that provoke the appearance of children's aggressiveness. The results of an empirical study aimed at investigating the severity of aggressive tendencies in children of preschool age.

Keywords: aggressiveness, aggressive behavior, children of senior preschool age.

Постановка проблеми. Проблема агресивності дітей дошкільного віку є актуальною на сучасному етапі, що через напружену, нестійку соціальну, ситуацію, яка склалася в даний час у нашій країні, зумовлює ріст різних відхилень в особистісному розвитку і поведінці дітей. Статистика свідчить, що діти в країнах, де відбуваються військові дії, починають набагато раніше і яскравіше проявляти агресію, ніж їхні ровесники, які живуть в мирний час. На прояви поведінки дітей також впливають як біологічні, так і соціально-психологічні фактори, а саме: особливості сімейного виховання; вплив засобів масової інформації, телебачення, мультфільмів; неформальність взаємостосунків з іншими дітьми та умови навчально-виховного процесу в дитячому закладі.

На сьогодні дослідження феномену агресивної поведінки, її сутності, причин виникнення, типології, присвячені численні дослідження та праці зарубіжних і вітчизняних науковців, а саме: А. Бандури, Л. Берковіц, Р. Берона, Г. Бреслава, П. Ковальова, Д. Коннора, К. Лебединської, Н. Левітів, Ю. Можгінського, А. Налчаджяна, А. Патерсона, М. Райської, А. Реана, Д. Річардсона, Л. Семенюк, І. Фурманова, О. Шляхтіна та ін.

Особливим еталоном у розвитку особистості є старший дошкільний вік. Адже в цей період починають формуватися нові психологічні механізми діяльності та поведінки. Незважаючи на те, що дитина стає більш витривалою, може за власної ініціативи утримуватися від небажаних дій, агресивності, в цілому здатність до довільної регуляції своєї активності виражена ще недостатньо.

Мета статті – вивчити причини виникнення агресивності у дітей старшого дошкільного віку та дослідити емпірично ступінь вираженості агресивних тенденцій в експериментальній ситуації змагальної гри.

Виклад основного матеріалу. На сьогодні багато психолого-педагогічної літератури, довідкових видань трактують сутність термінів «агресивність», «агресивна поведінка».

Агресивність – це цілеспрямоване нанесення фізичної та психічної шкоди іншій людині [3, 226].

Агресивна поведінка – специфічна форма дії людини, що характеризуються демонстрацією переваги в силі або застосуванням сили по відношенню до іншої людини або групи осіб [1].

Причини виникнення агресивності у дітей дошкільного віку можуть бути різними. І. Фурманов виділяє такі причини агресивності у дітей: травматичні переживання, порушення автономії дитини в ранньому віці; різні види страху: страх перед розлукою, страх втрати батьківської любові, страх перед тілесними пошкодженнями; пережиті негативні відчуття [4, 16]. А. Реан та С. Костроміна причинами агресивної поведінки дітей вважають: копіювання поведінки батьків; наuczіння агресії в процесі безпосереднього набуття негативного досвіду; участь, а не пасивне спостереження; надмірне захоплення відео, телебаченням, комп'ютерними іграми [4, 16].

Р. В. Тонкова-Ямпольська вважає причинами агресивної поведінки: вроджені передумови для так званої дитячої нервозності й спадкову схильність до певного типу нервової системи, що характеризується нестійкістю, легкою збудливістю; відсутність умов для активної діяльності, перевтому, хронічну втому; будь-які стресові чинники (наприклад, вступ до дитячого садка); захворювання; нездоровий психологічний клімат у сім'ї [4,16]. Соціолог М. Міг довела, що в тих випадках, коли дитину різко відлучають від грудей і спілкування з матір'ю зводять до мінімуму, у дітей формуються тривожність, підозріливість, жорстокість, агресивність, егоїзм [5, 52].

На становлення агресивної поведінки впливає характер покарань, які зазвичай застосовують батьки. Якщо батьки не звертають увагу на агресивні реакції своєї дитини, то вона починає вважати, що така поведінка дозволяється. Причини, що викликають агресивні почуття і дії дітей (на думку відомого психолога Ю. Б. Гіппенрейтер):

1. Накази, команди.
2. Попередження, застереження, погрози.
3. Мораль, повчання, проповіді.
4. Постійні поради, намагання все вирішити за дитину.

5. Докази, нотації, лекції.
6. Обзивання, висміювання.
7. Випитування, розслідування, здогадування.
8. Співчуття на словах, умовляння.
9. Ігнорування [2].

Дитяча агресивність – це ознака ненормального розвитку [5, 53]. Проте є діти, в яких подібна поведінка виявляється особливо гостро. Потреба і готовність до боротьби – це природна риса, необхідна в житті людини. Тому, керуючи розвитком дитини, потрібно прагнути не того, щоб повністю ліквідувати цю рису, а щоб вона не перетворилася на агресивність, небезпеку для людей.

Як відомо, до п'яти – шестирічного віку агресивність у поведінці дітей не є порушенням, але у старшому дошкільному віці за наявності певних факторів (приниження, образ, формування почуття незахищеності перед ворожим світом, виявлення батьками нелюбові до дитини їхня постійна агресивна поведінка) вона може закріплюватися і переходити зі специфічної форми поведінки в її порушення. І. Фурманов описує 4 категорії дітей з вираженою агресивною поведінкою: схильність до виявлення фізичної агресії; схильність до виявлення вербальної агресії; схильність до виявлення непрямой агресії; схильність до виявлення негативізму [4,16].

Вже в дошкільному віці відбувається первісне складання особистості дитини, тому нам видається за необхідне розглянути питання про стійкість або ситуативно обумовленість агресивних проявів у дошкільнят. Тож у межах даної роботи ми говоримо не про агресивність як стійкої особистісної якості, а про агресивні прояви в поведінці дитини, що дозволяє нам висунути припущення, про те, що в процесі гри агресивність дітей старшого дошкільного віку збільшується.

Задля перевірки даної гіпотези нами було організоване і проведене емпіричне дослідження, що мало за мету, вивчення ступеня вираженості агресивних тенденцій в експериментальній ситуації змагальної гри.

Дослідження проводилося на базі ККДНЗ № 241 «Лелеченя» м. Кривий Ріг Дніпропетровської області. У дослідженні брали участь 27 дітей старшої групи у віці від 6 до 7 років, з них – 14 дівчаток та 13 хлопчиків.

Нами було використано методику малюнкової фрустрації С. Розенцвейнга, яка використовувалася до і після експериментального впливу у вигляді двох еквівалентних серій; змагальна гра, метою якої була актуалізація наявних мотиваційних тенденцій у дітей та реакція дітей на програш у грі; спостереження за поведінкою дитини під час гри.

Відзначимо, що до початку дослідження було проведено апробацію методики малюнкової фрустрації С. Розенцвейнга на дітях старшого дошкільного віку. Стереотипні відповіді дали підставу припустити, що діти надмірно навантажені фактором соціальних норм, залежать від умов виховання дитини значно більше, ніж звичайно вважається. Іншими словами, ми припустили, що у відповідях більшості дітей має місце соціальна бажаність, маскування їх істинних мотиваційних тенденцій. У зв'язку з цим для подальшого дослідження ефективності методики С. Розенцвейнга в діагностиці агресивних тенденцій у дітей

ми вирішили дослідити вплив ситуацій, які викликають агресивність у дошкільнят (наприклад, гостра змагальна гра) на відповіді дітей при проведенні даної методики. Змагальна гра складалася: «Попади в обруч», «М'яч між ногами», «Хто скоріше збере шишки», «Передай м'яч», «Прокоти м'яч між предметами». Ситуація програшу як ситуація реальної, а не уявної фрустрації значущої потреби, могла послужити стимулом для актуалізації агресивних тенденцій, якщо вони сформувалися у дитини.

Результати дослідження виникнення агресивної поведінки представлено у таблиці 1.

Таблиця 1

Співвідношення показників екстрапунітивних реакцій до і після гри (за методикою С. Розенцвейнга)

К-ть досліджуваних Направлення реакції	К-ть дівчат (у %)	К-ть хлопчиків (у %)
Е, до гри	43,2	42,2
Е, після гри	67	60,5

Як можна побачити з таблиці, що до початку гри екстрапунітивна реакція наявна у 14 дівчат, що становить 43,2 %, а у 13 хлопчиків 42,2 %. Після гри, результати демонструють різке підвищення екстрапунітивності у відповідях дітей, що характерно для відкритої агресії.

Ці результати підтверджуються даними спостереженнями за поведінкою дітей у ході гри: у міру розвитку гри до її кінця збільшується число проявів фізичної та вербальної агресії.

Продовжуючи аналіз отриманих результатів, від спостереження за дітьми в ході гри і в момент виходу з неї. Слід зазначити, що в даній групі дітей можна виділити підгрупу, в якій діти дуже яскраво і емоційно реагували на програш (плач, гнів, роздратування). Таких дітей ми виявили 7 чоловік (з 27). Запальність і дратівливість, які супроводжують поведінку дівчаток, відповідають оцінками вихователів; у хлопчиків ці реакції доповнюються фізичною агресією в ході гри, в той час, як вихователі її не відзначають. Отже, агресія в даному випадку має ситуативний характер, функцією якої є самозахист, що підтверджують і показники методики С. Розенцвейг.

Висновки та перспективи подальшого дослідження. Таким чином, враховуючи результати проведеної діагностики, ми можемо зробити висновки, про те, що, як відомо, змагальна гра проходить у дошкільників з високим мотиваційним та емоційним напруженням, тобто у відповідності з віковими особливостями виявляється дуже значною, що, природно, знижує або взагалі виключає установки на імітацію соціально бажаних форм поведінки і, таким чином, виявляє ті мотиваційні тенденції і форми поведінки дітей, які стали для них "природними", що йдуть як би "зсередини". Доречно зазначити про те, що у даному випадку гра викликала у дівчат значно більші прояви агресивності, ніж у

хлопчиків. Можливо тому, що дівчата більш емоційні, вразливі, дратівливі, неспокійні, нетерпимі, невпевнені в собі, ніж хлопчики. Отже, результати дослідження доводять, що ситуація змагальній гри виявилася ефективним засобом актуалізації мотиваційних тенденцій у дошкільнят. Адже в процесі гри агресивність дітей старшого дошкільного віку збільшується, тому що вони прагнуть отримати бажаний результат, бути головними, захиститися і помститися, бажання ущемити гідність іншого з метою підкреслення своєї переваги.

Перспективи подальших наукових розвідок полягають у розробці рекомендацій та методів корекції, щодо виникнення проявів агресивності у дітей старшого дошкільного віку.

Список використаних джерел

1. Короткий психологічний словник: [уклад. Л. А. Карпенко, А. В. Петровський, М. Р. Ярошевський]. – Ростов-на-Дону: «ФЕНІКС», 1998. – 512 с.
2. Саранчук К. С. Причини, що викликають агресивні почуття і дії наших дітей / К. С. Саранчук. - Режим доступу: <http://dnz37.klasna.com/uk/article/shcho-u-nashikh-ditei-mozhe-viklikati-agresivni-po.html>
3. Мойсеєнко Е. Дитяча агресивність та причини її виникнення / Е. Мойсеєнко, Н. Грищай // Педагогіка вищої та середньої школи. – Кривий Ріг. – 2004 – Випуск 9. – с. 226 – 228.
4. Рогозинська О. Агресивна поведінка дітей дошкільного віку / О. Рогозинська // Психолог. – Київ: Шкільний світ. – 2006 – № 19 – С. 15 – 19.
5. Романовська Д. Робота з батьками агресивних дітей / Д. Романовська, С. Собкова // Робота психолога з батьками. – Київ. – 2006. – с. 52 – 59.

УДК 159.9

Рудік К. А.

Прояви агресії в молодших школярів

Анотація. У статті надано теоретичний аналіз проблеми агресії у молодших школярів. Надані критерії, за якими можна виявити рівень прояву агресії. Представлені результати емпіричного дослідження, в якому використовувалося експертне оцінювання за особливостями прояву агресії у дітей молодшого шкільного віку.

Ключові слова: агресія, агресивна поведінка, молодший шкільний вік, прояви агресії, експертне оцінювання.

Аннотация. В статье представлен теоретический анализ проблемы агрессии у младших школьников. Предоставлены критерии, по которым можно выявить уровень проявления агрессии. Представлены результаты эмпирического исследования, в котором использовалось экспертное оценивание по особенностям проявления агрессии у детей младшего школьного возраста.

Ключевые слова: агрессия, агрессивное поведение, младший школьный возраст, проявления агрессии, экспертная оценка.